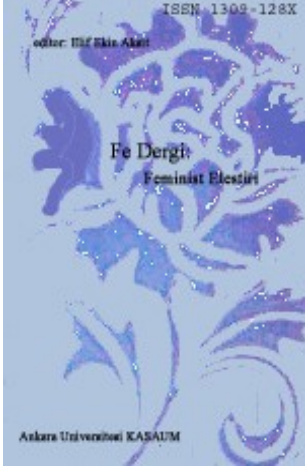

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 14, Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://federgi.ankara.edu.tr/>

***BAK ŞU KONUŞANA! 52 Hafta 52 Erkek Tesadüf Değil
Erkek Şiddeti projesinin söylem analizi***

İlkay Özkürüalpli

Bölüm: Araştırma Makaleleri

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Aralık 2022

Yazı Gönderim Tarihi: 11.09.2022

Yazı Kabul Tarihi: 06.12.2022

Bu makaleyi alıntılar için: İlkay Özkürüalpli, “**BAK ŞU KONUŞANA! 52 Hafta 52 Erkek Tesadüf Değil Erkek Şiddeti projesinin söylem analizi**” *Fe Dergi 14*, no. 2 (2022), 56-69.
URL: http://federgi.ankara.edu.tr/2022/12/12/28_4/

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

BAK ŞU KONUŞANA! 52 Hafta 52 Erkek Tesadüf Değil Erkek Şiddeti projesinin söylem analizi

İlkay Özküraplı*

Bir sorun olarak erkek şiddetinin çözümüne ilişkin girişim ve tahayyüllerde erkek kategorisi çoğunlukla sadece sorunla ilişkili olarak ele alınır. Öte yandan bizzat erkeklerin kendisini de bu mücadelelerde pek görmez ve de duymayız. Halbuki çözüme yönelik herhangi bir çaba sorunun sorumlu faillerinin dönüşümünden geçer ve bunun da ilk adımı çözümden ziyade sorunu tanımaktır. Bu sebeple, çalışmanın temel sorunsalını erkekler “bir sorun olarak erkek şiddeti” ile nasıl ilişkilendir sorusu oluşturur. Bu doğrultuda, çalışmada Bianet’in 2018 yılında gerçekleştirdiği 52 Hafta 52 Erkek, Tesadüf Değil Erkek Şiddeti isimli projesinde erkeklerin ürettiği şiddet ve erkeklikler hakkında yazan 52 metin, eleştirel söylem analiziyle erkek özneliği, şiddetle ilişkilene stratejileri ve çözüm tahayyülleri şeklinde üç başlık altında incelenmiştir. Bu çalışma, feminizm ve erkekler arasında kurulabilecek bir ittifakın peşinde, erkek şiddeti ile bir sorun olarak ilişkilenebilen ve kendini ötekine açan bir erkek özneliğinin imkânlarını tartışmıştır.

Anahtar Kelimeler: erkek özneliği, eleştirel erkeklik çalışmaları, erkek şiddeti, “52 Hafta 52 Erkek”, eleştirel söylem analizi

LOOK WHO IS TALKING? Critical Discourse Analysis of 52 Weeks 52 Men

Regarding to the attempts and imaginations for the solution of male violence, the category of man is mostly discussed only in relation to the problem. However, we do not see/hear enough men themselves in these feminist struggles. For a significant solution, the transformation in need must be realized by responsible agents of that problem. Thus, the first step will be to recognize the problem rather than the solution. In this context, the problematic of this study follows the question of how men relate to male violence as a problem. Accordingly, this research investigates Bianet’s project titled as 52 Weeks 52 Men through critical discourse analysis. In pursuit of an alliance between feminism and men, this research discusses the possibilities of a male subjectivity that can be related to male violence as a problem and can open itself to the other.

Keywords: male subjectivity, critical masculinity studies, male violence, “52 Weeks 52 Men”, critical discourse analysis

Giriş

Erkek şiddeti sorunun çözümüne ilişkin girişim ve tahayyüllerde erkek kategorisi çoğunlukla sorun başlığının dışında yer almaz. Mor Çatı’nın Türkiye’de Erkek Şiddetiyle Mücadelede Koordinasyona İlişkin İzleme Raporu (2021), Türkiye CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu’nun BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi’ne sunduğu 8. dönem gölge raporunda (2021) ya da İstanbul Sözleşmesi Türkiye İzleme Platformu Gölge Raporu’nda (2017) erkek kategorisi sadece “erkek şiddeti,” kadın-erkek eşitsizliği ya da araştırma verilerinde kadın-erkek arasındaki farkları açıklayan bir istatistik olarak geçer. Benzer şekilde, “Sığabildiğim Bir Dünya:” Kadına Yönelik Erkek Şiddetiyle Mücadelede Özneler, Kurumlar ve Yerel Çözümler raporunda (2021) erkek bu şiddetle mücadelenin öznelerinden biri değildir. Bu kıymetli raporların çözüm önerilerinde erkek sadece eğitilecek olandır. Halbuki, erkeklerin cinsiyet eşitliği çalışmalarında çözümün de bir parçası olması gerektiği her geçen gün daha fazla dile getirilmektedir. Örneğin Göker ve Polatdemir’in Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mekanizmaları Raporu (2019) üniversitelerdeki cinsiyet eşitliği mekanizmalarında erkeklere pek rastlanmadığına ve bu bağlamda erkeklik çalışmalarının geliştirilmesi gerekliliğine işaret ederken, Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD), 2017 yılında başlayan Türkiye’de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi kapsamında 2020-2022 yılları arasında yayınladığı raporuna erkekler tematik başlığını eklemiştir (Sancar ve Göç-Bilgin 2021). Kendisine araştırma nesnesi olarak, sözünü ve perspektiflerini görünür kılmak için erkek

*Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Arel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-1310-6037>, ilkay.ozkuralpli@gmail.com

şiddeti mağduru kadınları ve LGBTİ+ bireyleri seçen ve onları öncelikli kılan çalışmalar, erkek şiddetini genellikle doğrudan erkek deneyimini içermeyecek biçimde ele alır (Özkazanç ve Yetiş 2020). Erkek şiddetine dair güncel verileri ve çözüm önerilerini bir araya getiren bu raporlarda ve diğer çalışmalarda erkeklerin sadece sorunun parçası olarak ele alınması ve çözümle ilgili tahayyüllerde bir özne olmaması kanımca bir eksiklik değildir. Mevzu bahis erkekleri, yani sorunun başlıca öznelerini çalışmanın odağı haline getirmek konusunda feminist kadın çalışmaları tedirgin ve isteksizdir. Zira çözüme dair bir ittifak erkekler nezdinde sorumlu ve değişimi arzulayan öznelerin katılımıyla kurulmadığı takdirde, çözüm kalıcı olmayacağı gibi, erkek tahakkümünün ve ayrıcalıklarının bu kez çözüm alanında yeniden üretilmesi an meselesidir. Kaldı ki erkek şiddeti sorununa ilişkin bir dönüşümün tüm sorumluluğu, yani “sadece şiddetin ve ayrımcılığın faili” olmanın ötesine geçmek, erkeklerin sorumluluğundadır (Sünbuloğlu vd. 2021, 29-30). Dolayısıyla bu mesele, ancak çalışma nesnesi doğrudan erkek özneler olan erkeklik çalışmaları açısından bir eksiklik olarak addedilebilir.

Doğrudan erkeklerle yönelik veya erkeklerle çalışan Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) Baba Destek Programı (BADEP), Eleştirel Erkeklik İncelemeleri İnisyatifi (EEİİ), VolTrans, Pozitif Yaşam Derneği, YANINDAYIZ Derneği ve Mavi Kalem gibi sivil toplum örgütleri ya da akademik oluşumlar umut verici olsa da henüz sorunun kendisiyle samimi bir şekilde ilişkilenen White Ribbon Campaign, Promundo, MenEngage Alliance gibi¹ kampanyalara, erkek örgütlenmesine ya da doğrudan erkeğe pek rastlamıyoruz. Biz Erkek Değiliz İnisyatifi (BEDİ), Erkek Muhabbeti ve Rahatsız Erkekler gibi erkek örgütlenmeleri ne yazık ki artık faal değil.² Çözüm için atılacak öncelikli adımın sorunun tanınması olduğu gerçeğinden hareket edersek, erkeklerin özellikle erkek şiddeti adını verdiğimiz bu sorunla ilgili konuşmaları ve onunla yüzleşmeleri elzem. Bu açıdan, erkeklerin dünyasında yapılacak araştırmaların önemini vurgulayan Diana Scully'nin (2014) hüküm giymiş tecavüzcü erkeklerle yaptığı çalışma gibi, Türkiye'de de son dönemde şiddet ve erkekler ilişkisini doğrudan erkek deneyimleri üzerinden yürüten çalışmalar oldukça kıymetli. Bunlardan ikisi, doğrudan eşine/partnerine şiddet uygulamış cezaevindeki erkeklerle görüşen Çelik (2018) ve Öztürk'ün (2020) çalışmalarıdır. Yanı sıra, erkeklerin şiddetle ilgili görüşlerini, örneklerini doğrudan şiddet uyguladığı iddia edilemeyecek erkeklerle genişleten (Kardam ve Yüksel-Kaptanoğlu 2009; Yüksel-Kaptanoğlu 2015, 2018; Yetiş 2019) ve örneğin, erkeklerle yapılacak çalışmaların özellikle yerelde önemini vurgulayarak erkek sosyal çalışmacılar arasında gerçekleştirilmiş (Yetiş ve Kolluoğlu 2022) çalışmalar da mevcut. Bu yazıda mercek altına alacağım Bianet'in 52 Hafta 52 Erkek, *Tesadüf Değil Erkek Şiddeti* isimli projesi, erkek şiddetini bir sorun olarak konuşma davetine icabet eden erkeklerle gerçekleştirildiğinden ötürü söz konusu çalışmalara yapılmış bir katkı niteliğinde değerlendirilebilir.³

Tesadüf Değil Erkek Şiddeti projesinin editörü, bu ülkede “erkeklik” meselesinin erkekler tarafından yeterince tartışılmadığı, hatta kimi erkeklik ritüellerinin “sorun” olarak algılanmadığı tespitinden hareket ettiklerini söyler (Aydemir 2018). Haluk Kalafat ise yazı dizisinin başında bu projede erkeklerin “erkekliklerini” ve ‘erkeklerin ürettiği şiddete’ dair düşüncelerini, kişisel deneyimlerini paylaşacaklarını” ifade eder (2018). Bu amaçlar doğrultusunda, *MeToo* hareketinden⁴ ilhamla ortaya çıkan proje 52 hafta boyunca alanında uzman, “eli kalem tutabilen” 52 erkek ile gerçekleştirilmiştir. Bu erkeklerin çoğunun belirli bir kuşaktan olması (Özbay 2019), farklı kuşak perspektiflerini dışarıda bıraktığı için bir sınırlılık olsa da metinlere baktığımızda burada konuşan erkeklerin şiddete birinci elden, sıklıkla da ailelerinde tanık olduklarını görürüz. Bu yüzden, proje erkeklerin erkek şiddetiyle nasıl ilişkilendiğini düşünmeyi mümkün kılacak bir örnektir. Yazarların kimliği açısından belirleyici olan bir diğer öge ise, bu 52 erkeğin “bizim mahallenin erkekleri” olması. Metinler, “Türkiye’de kadın mücadelesinin bir biçimiyle parçası olanların birlikte oturdukları, yemek yedikleri, eğlendikleri, evlerine gittikleri, iş yaptıkları ve hatta aşık oldukları” ya da yazarların kendi ifadeleriyle feministlerle “karşılaşmış, konuşmuş, onları dinlemiş ve onlar tarafından eğitilmiş” erkekler tarafından kaleme alınmış (Çelenk 2019). İttifak imkânı açısından belki de en umut taşıyan, fakat tam da bu umuttan ötürü erkek şiddetinin faili ya da savunucusu olduklarında “bu erkekler bile” dediğimiz erkekler... Dolayısıyla önümüzde, bu “bile” üzerine de düşünebilmek için bir kapı aralanır. Bu “bile”, bize söz konusu erkeklerin aynı zamanda erkek şiddetiyle ilişkilerinin ya da değişimlerinin “nasıl”ına dair ipucu sunar. Tam da proje editörünün düşündüğü gibi, burada “bir sürü veri” var ve bu veriler bize çok “gerekli” (Aydemir 2018).

Erkek şiddetini erkeklerin dilinden okumak, hem şiddetin inşasını anlamaya hem de feminist mücadelenin erkeklerle kurabileceği ittifakın imkânlarına dair ipuçları barındırır. Dolayısıyla çalışmamın temel sorunsal erkeklerin *bir sorun olarak erkek şiddeti ile* nasıl ilişkilendikleridir. Bu sorunsal ışığında, çalışmamda kendini erkek olarak tanımlayan öznelerin metinlerinde sorunla nasıl ilişkilendiklerini (ya da ilişkilenediklerini) ve bu ilişkinin inşasında yer alan cinsiyetli özne konumlarını ve çözüm tahayyüllerini

inceledim ve 52 metni eleştirel söylem analizine tabi tuttum. Analiz sonucunda öne çıkan *erkek öznelliği, şiddetle ilişkilendirme stratejileri ve çözüm tahayyülleri* şeklindeki temaları metinlerden alıntılar ve kavramsal çerçeveye birlikte tartıştım.

Projede yazarların kimlikleri açık, fakat yazarları değil sadece metinleri incelediğim altını çizmek isterim. Herkese açık bir mecrada yayınlanmış gazete yazılarının eleştirel söylem analizini yaptığımdan, metinleri yayımlandıkları hafta sayısını kullanarak verdim.⁵ Bu noktada, kullandığım eleştirel söylem analizinin feminist bir perspektife içkin olduğunun altını çizmek isterim. Erkekler üzerine yapılan çalışmaların, erkek temelli bir iktidarı, kadınları ve cinsiyetler arası güç ilişkilerini görmezden gelen yolları yeniden üretmekten kaçınmak için tedirginlikle yürütülmesi ve cinsiyetli öznenin güç ve ayrıcalıklarıyla ilişkisinin ön planda tutulması gerekir. Zira erkek öznelerin konuşması ya da onlar üzerine konuşmak tam da erkeklerin patriyarkanın öncelikli ve ayrıcalıklı failleri olmasından ötürü tehlikelidir (Frank 1993). Ayrıcalıklı bir grubun konuşması incelenirken, o ayrıcalığın devşirildiği patriyarkaya karşı her zamankinden daha fazla dikkatli olunmalıdır. *Beyazlık* (Whiteness: An Introduction) kitabının girişinde Steve Garner “eğer yapılan şey ırkçılık karşıtı literatüre bir katkı sağlamıyorsa hemen durulmalı” der (Garner 2007, 1). Benzer bir endişe erkeklik çalışmaları alanında çalışan araştırmacılar için de geçerlidir; zira her ne kadar feminist saiklerle hareket edilse de bu çalışmalarda, özellikle erkekler arası karşılaşmalarda elde edilen bilginin, görünür kılınp sorunsallaştırılmasından ziyade meşrulaştırılarak “anti-feminist bir bilgi” ortaya çıkarılması tehlikesi söz konusudur (Bozok 2013; Barutçu 2020). Dolayısıyla feminist bir kadın araştırmacı olmanın otomatikman beni bu tehlikeden azade kılmadığının farkındalığı ile yazmaya çalıştım.

Erkek Öznelliği

Feminist araştırmaların meselesi sadece kadınları çalışmak değil, öznellik ve öznel deneyimi ön plana çıkarmaktır. Feminist yöntem, feminist bir duruşla araştırma nesnesi bağlamında sosyal yaşamın bilgisinin nasıl üretildiğine ve bu bilginin kadınların toplumsal gerçeklikleriyle nasıl ilişkilendiğine dairdir. Bu anlamda, deneyim, merkezinde öznelliklerin olduğu ve iktidar ilişkilerinin toplumsal yaşamda nasıl üretildiğini/yeniden üretildiğini görünür kılan bir başlangıç noktasıdır (Öztan 2016; Kümbetoğlu 2008). Dolayısıyla feminist bir çalışma, sadece gündelik yaşantının basit bir anlatısı olarak deneyimden ya da bu deneyimlerin sonucu olarak görülen, sınırları belli mutlak bir kimlik kategorisinden yola çıkmaz. Deneyim ve öznenin iktidar ilişkileri içerisinde karşılıklı kurucu ilişkisinden, bu öznelerin konumlu öznelliklerine ve konumlanmış bilgilerine açılan bir deneyimden hareket eder (Haraway 2010). Bu açıdan bakıldığında, projenin başardığı şeylerden biri, erkek deneyimlerini erkeklerin kaleminden dile getirmektir. Fakat Özbay’ın projeye yönelttiği eleştirilerde altını çizdiği üzere, erkekler kendileri hakkında konuşmada pek de başarılı değildir (2019). Cinsiyetli bir özne olarak konuşmadaki bu başarısızlık, erkeğin kendini cinsiyetten azade olarak görmesi, bir başka deyişle kendi cinsiyet kimliğinin bir norm olarak kurulması ile açıklanabilir. Nitekim, özellikle şiddet eylemleriyle ilgili yazarlarca bir “erkek” öznenin bahsedememe söz konusudur:

Minibüste şort giyen kız öğrenciye “tahrik oldum” diye saldıran *gözü dönmüşten*, sokakta kedi yavrusunu işkenceyle öldüren mahalleliye, sınıftaki kısa boylu, gözlüklü çocuğu itip kakan küçük *zorbadan* boşandığı eşini kadın sığınma evinde bulup öldüren *katile* kadar (8) (vurgular bana ait)

Bu örnekte görüldüğü üzere, şiddet eyleminin öznesinin bir cinsiyeti yoktur; “gözü dönmüş”tür, “mahalleli”dir, “zorba”dır, “katil”dir. Ya da başka metinlerde olduğu gibi “abidir, devlettir, kocadır” (11), “maço”dur (2, 40), “pavyona müşteri olarak giden çok sayıda insan”dır (21). Tıpkı medyadaki erkek şiddeti haberlerinin failleri olan “eş, eski eş, sevgili, baba, hasta” (Erol 2013, 201) gibi, ama bir tek erkek değildir: “Bu ülkede kadınları, çocukları erkekliğiyle yok eden her *varlığın* eylemiyle yüzleşmek zorundayım. (33)” (vurgu bana ait)

Buradaki cinsiyetsiz özne, şüphesiz cinsiyet atama ile ilgili bir çekinceden kaynaklanmaz. Özellikle şiddet eylemlerinden bahsederken bu durumun söz konusu olduğu düşünüldüğünde, bir cinsiyet kategorisi olarak kendini mensubu gördüğü “erkek” kategorisiyle şiddet eylemlerinin faillerinin özdeşleştiril(e)mediğini görürüz; sorun mümkün olduğunca kendi öznelliğinden uzaklaştırılır ya da en uç noktada kendiyi hiç bağdaştırılmaz: kimi zaman bir “virüsten” ya da bir “türden” (28) kimi zaman ise “şiddet bulutundan” (29) bahsedilir. Nitekim erkeklerle ilgili yapılmış eleştirel çalışmalarda da erkeklerin genelde “her şeyle ilgili konuşmaya hevesliyen” (Yetiş ve Kolluoğlu 2022, 74) şiddetle ilgili konuşmaya pek hevesli olmadıklarına işaret edilir. Şiddet uygulamış

erkeklerle ilgili çalışmalar da - ki bu şiddet kimilerinde ölümle sonuçlanmıştır – erkeklerin kendi şiddetlerine *savunmacı bir tutumla* mesafe aldıkları belirtilir (Öztürk 2020, 51). Üstelik bu mesafede, sadece konuşmaktan kaçınma ya da reddetme değil aynı zamanda kadını suçlayarak şiddeti haklı çıkarma eğilimi de mevcuttur (Çelik 2018, 183-195). Kendini eşitlikçi addeden erkekler ise şiddeti kendi deneyimleriyle ilişkilendirmekten kaçınarak kendileri dışında bir suçlu aramaya eğilimlidir (Hearn 2010).

Şiddet ile ilişkili konuşmaya başladıklarında ise bu metinlerdekine benzer şekilde “daha soyut, normatif ve gayrişahsi bir anlatım” ortaya çıkar (Yetiş 2019, 46 – 47): “Coğrafyamızda kadına yönelik şiddet, kimi zaman kadın aklı ve eliyle içselleştirilmiş, kültürümüze nakşedilmiş, dinsel referanslarla pekiştirilmiş bir olgudur” (16) cümlesi bu normatif anlatımın bir örneğidir. En başında şiddeti öznesiz biçimde “kadına yönelik şiddet” şeklinde mağduru üzerinden tanımlayan bu cümlede, şiddet olgusunun doğrudan faili olma imkânı olmayan toplumsal kurumlar olarak kültüre ve dine işaret edilir. Ama daha çarpıcı olanı, şiddetin “kadın aklı ve eliyle içselleştirildiği” iddiasıdır. Kültürün ve dinin şiddeti beslediği ve şiddetin *kimi zaman* kadınlar tarafından içselleştirildiği tespitleri doğru olsa da asıl meselesi erkek şiddeti olan bir metinde, erkeklerden bahsetmek yerine kadınları ön plana çıkarmak, kendini sorumluluktan azade kılan erkek ayrıcalığının yeniden üretilmesidir. Burada, erkekleri sorunun bir parçası yapma imkânını veren “Erkekler, kadınları öldürüyor” (17) cümlesindeki netlik yoktur. İşte bu, feminizmin erkeklerin cinsiyetli özneler olarak konuşmasından duyduğu tedirginliğin sebebidir. Zira burada sadece sorunla ilişkilenebilen bir öznellik inşa edilmez, aynı zamanda suç ve sorumluluk bizzat eylemin en geniş çaplı mağduru olan kadınlara yüklenir. Nitekim metinlerde “*kadınlar da* şiddet uyguluyor” argümanı, en az şiddet uygulayan *öteki kötü erkekler* kadar sık karşımıza çıkar.⁶

Cinsiyetli erkek özne ile şiddeti ilişkilendirmedeki bu mesafeye *erkeklik* kavramının kendisi de hizmet eder. Metinlere göre, *erkeklik*, “korkulacak” (6), “tahammül edilecek, sorgulanacak” (1), “hesaplaşılacak, yüzleşilecek” (30), “tüm şiddet biçimlerini içeren”(35), “vahşi” (14), “herkesin üstüne basıp geçen” (18) bir şeydir. Doğrudan erkek ve erkeklik çalışmaları alanını inceleyen metinde ise erkekliğin “evrensel, özsel, ilahi ve/ya değişmez” olmadığı, “erkeklikler” kavramının ise “erkekliğin çoğulluğunun altını çizerek, feminist politika paralelinde değişimlerinin mümkün olduğunun” altı çizilir (43). Fakat bu tanımlar, erkekliğin “ne” olduğundan ziyade “ne olması gerektiğine” dairdir. Akademik erkekleri üzerine yazılan eleştirel bir başka metinde ise şu satırlar yer alır: “(sol düşünce dünyasındaki) erkeklerin erkekliklerinden bütünüyle sıyrıldıklarını, örneğin kabalaşmadıklarını, agresifleşmediklerini, erkek muhabbeti yapmadıklarını, kadın düşmanı olmadıklarını, kadınlara karşı fiziksel veya psikolojik şiddet uygulamadıklarını, kadınları taciz etmediklerini söylemeye çalışıyorum.”(22) Buna göre, erkeklik, erkek öznenin gerçekleştireceği eylemlerle ilişkilidir. Yani erkek kaba olan değil: “kabalaşan”, agresif olan değil “agresifleşen”dir. Bu satırlarda, *erkeklik* erkeğin öznenin iradi eylemleri ile gerçekleştirdiği icralar ile denkleştirilir. Dolayısıyla asıl değişen ya da değişmesi gereken bu eylemleri gerçekleştiren erkekler ve onların cinsiyetli icralarıdır. Zira değişimin imkânı için cinsiyetli icraları gerçekleştirecek faille ihtiyacı vardır. Fakat metinlerde bu faillerden ziyade genellikle kötü ve sorunla doğrudan ilişkili *erkeklik* kavramını görürüz. Bunda, erkeklik kavramının projenin en başında sunulmuş bir kategori olmasının da etkisi vardır; zira projenin editörü, hareket noktasını “erkekler tarafından yeterince tartışılmayan ve sorun olarak algılanmayan erkeklik meselesi” olarak açıklar (Aydemir 2018).

Erkeklik kavramı, ismiyle müsemma erkeklik çalışmalarının bir kavramıdır. Her ne kadar kavramı erkeklikler olarak farklılıkları kapsayacak şekilde genişletmeye çalışsak da başına farklı farklı sıfatlar eklessek de (hegemonik, toksik vb.) nihayetinde kaçamadığımız bir *erkeklik* tanımını yapmaya çağırır bizi, belirli bir öznede “-lik, -lık” ile genelleşebileceğimiz bir takım sabit özelliklere işaret eder. Bu sabitlik, erkeklerin cinsiyetli icralarındansa o icralar öncesinde var olan ve bu icraların nedeni olmaya aday bir öze atıf yapar. Bu yüzden, erkeklikleri konuşmaya başladığımızda genelde erkekleri konuşmayız.⁷ Bu noktada, erkeklik çalışmalarına diğer cinsiyet çalışmalarının aksine bir öz vurgusu taşıyan erkeklik kavramına ve yanı sıra kategorik düşünme biçimine saplanıp kaldığı yönünde eleştiriler yöneltildiğini hatırlamakta fayda var (Walling 2019; Beasley, 2015). Erkeklerin davranış ve deneyimlerini bir tipolojiye hasrederek (hegemonik erkeklik, toksik erkeklik vb.) kategorize etmedeki sorun, sorunun cinsiyetli icralara değil de açıklayıcı bir klişe olarak failsiz bir özneye ya da her şeyin sebebi erkekliği devredilmesidir (McMahon 1993). Misal:

mağdurla zalim arasındaki çizgiyi muğlaklaştıran, her durumda yumurtalarını bırakacak bir beden bulabilen kökü zamanın derinliklerinde gizli, kadim bir *virüs*. Bir türün adeta kendi kendini ıslah ve yok etmek için geliştirdiği formül, bir nevi besin zehirlenmesi: *Erkeklik* ve onun en “has” evladı şiddet. (28) (Vurgular bana ait)

Halbuki, değişim için, farkındalık, farkındalık için en azından failliğini tanıyan ve sorumluluk alan bir özne gereklidir. Bu açıdan, Yetiş ve Kolluoğlu'nun çalışması gibi, “erkekler ve erkeklikler arasındaki ilişkiyi birbirinden ayırıştırıran ideal ve gerçeklik arasındaki bağları görünür kılan” (2022, 81) çalışmalara daha çok ihtiyacımız var.

Bu kategorik düşünme biçiminden sıyrılmamanın bir yolu da erkeklerin deneyimlerini ya da yaşam öykülerini öne çıkarmaktır (Connell ve Messerschmidt 2005, 854). Erkek şiddetinin münferit bir olay değil sistematik bir tahakküm biçimi olduğu, bilinç yükseltme gruplarının çıkardığı seslerle desteklenmiş ve feminizm özel olanı politik bir mücadele aracı haline getirmiştir (Hooks, 2016; Tekeli, 1995; Ekal, 2020). O zaman, neden bu şiddetin faillerinin anlatıları “psikoloğunuzla aranızda, bir vicdan meselesi” (15) olsun? “Özel olan politiktir” şiarını cinsiyetli erkek deneyimlerinden azade kılarak mahrem addetmek, erkeğin cinsiyetli olmayan, kendinden menkul bir norm olduğunu onaylamaktır. Dolayısıyla erkeklerin kendi cinsiyetli deneyimlerinden (sadece şiddetle sınırlı değil) bahsetmeleri, feminist mücadele açısından (“Dikkat, erkekler konuşuyor!”un haklı tedirginliğinden vazgeçmeden) bu normun yıkılması, erkeklerin sorumlu cinsiyetli failler olarak konumlanabilmeleri ve erkek şiddeti sorununu kendilerine de dert etmeleri açısından desteklenmelidir. Zira cinsiyet eşitliği mücadelesi açısından şu sorular oldukça kıymetlidir:

Özel ve kamusal olan her yerde sistematik olarak kadınlara uygulanan her türlü şiddet ve taciz olaylarının, olağan karşılandığı toplumsal ağ örgüsünde benim sorumluluğum ne? Benim bu konunun doğrudan öznesi *olmamamın* ne kadar anlamı var? (17)

Erkeklerden sadece “ne yaptıkları” ile değil aynı zamanda “ne yapabilecekleri” ile de ilişkilenmeleri beklenmelidir; böylece ayrıcalıklarından ileri gelen potansiyelleri de görünür kılınabilir. Değişim adına sorumluluktan ancak, ayrıcalıklara dair potansiyellerini tanıyan bir öznenin imkânında bahsedebiliriz. Zira sorumluluğun sorusu, sadece “ne yapabilirim” değil, “beni biçimlendiren bu koşullarda ne yapabilirim, bu koşullar beni nasıl sınırlıyor ve onları nasıl dönüştürebilirim”dir. Bunun için de erkeğin ne tam anlamıyla özerk ne de tam anlamıyla tabi kılınan cinsiyetli özne konumunu, yani aslında eleştirel bir ilişki kurabileceği cinsiyetli normlar tarafından koşullandırıldığını görmesi gerekir (Butler 2005, 31-32). Erkekler, erkeklik tarafından “aldatılmış” değiller, sorumluluk taşıyabilecek faillerdir.

Şiddetle İlişkilene Stratejileri

Metinlerin aldığı eleştirilerden biri okuduklarımızın erkek şiddetine dair anlatılar olmasından ziyade bir kaçış hikâyesini andırmasıydı (Sünbuloğlu 2019). Feminist okurları ziyadesiyle rahatsız eden, aynı zamanda cinsiyet eşitliği mücadelesine erkeklerin katılımına dair tedirginliğin haklılığını ortaya koyan bu kaçış stratejileri metinlerin hepsinde kullanılmaz. Nitekim analiz sonucunda metinlerin şiddetle ilişkilene stratejileri, *politik doğruculuk*, *doğal bir tam(d)ıklık* ve *itiraf* şeklinde ortaya çıktı.

Politik Doğruculuk

Projede sıklıkla bilimsel açıklamaların, istatistiklerin ya da yazarın kendi uzmanlık alanlarından verdiği örneklerin *nesnel* diliyle karşılaşırız. Bu dil, belirli bir özneliğin kurulmasını ve ifade edilmesini engeller (Çelenk 2019). Her ne kadar, metinler feminist politikanın cinsiyet eşitliği ve cinsiyetçilik karşıtı söylemlerini desteklese de, dolayısıyla ilk bakışta karşımızda erkek şiddetine duyarlı bir metin olsa da, metnin öznesinin bu doğrulara dair deneyimlerini ve onlarla etik açıdan nasıl bir ilişki kurduğunu bilme ve duyma imkânımız aslında gölgelenmiştir. Eşitlikçi ve muhafazakar cinsiyet ilişkileri söylemini inceleyen Lazar, çalışmasında eşitlikçi söylemi benimsemiş gibi görünen erkeklerin, muhafazakar erkeklerin anti-tezi olmaktan ziyade kendilerini onların sağladığı faydalardan ödün vermeden modern kadınlara hitap edecek biçimde inşa ettiklerini belirtir. Politik doğrucu erkeklik (politically correct masculinity) adını verdiği bu hal, aynı zamanda eğitim farklılığı açısından bir sınıf göstergesi olarak da işler (Lazar 2000), tıpkı hepsi *eli kalem tutan* projenin yazarları gibi.

Politik doğruculuk 80'lerde ortaya çıktığında, feminizm nezdinde patriyarkanın diline yönelik bir müdahale olarak kullanılmış ve hala daha kullanılıyor olsa da zaman içerisinde dile getirdiği doğrunun kendisiyle ilişkilene biçimsel bir müdahaleye dönüşmüştür (Mills 2003; le Bihan-Colleran 2020). Örneğin, bir metin erkek şiddetini “devletin ve dinin ürettiği”ne dair (karşı çıkılmaz) argümanla başlayıp, sonrasında “kadına şiddet kültürünün ilk harcının *kız çocukları* tarafından karıldığı”nı (16) söylerken, bir diğeri, cinsiyetçi

bir küfrün kısaltmasının bir gazete adı olmasını hukukun engelleyememesini “Türkiye bu dili seviyor” (41) şeklinde açıklar. Bu örneklerdeki *mağdur suçlayıcılık* (victim blaming) ve feminist mücadeleyi görmezden gelen tavır, yine aynı metinlerdeki “politik doğrularla” aklanabilir mi? Kendini aynı zamanda bir bilme otoritesi olarak kuran bu metinler, erkek bilimin ve bilmenin hesap sorulabilirliği engelleyen, kendini sorumluluktan azade tutan “tanrı bakışlı nesnel” dünyası ve diline öykünür (Haraway 2010). Dolayısıyla erkek şiddeti ya da kadına yönelik şiddet kavramlarını kullanan 16 metin içerisinde (diğer 36 metinde her iki kavram da yer almamaktadır), ne idüğü belirsiz bir faile seslenen kadına-yönelik-şiddet (3 tanesi) kavramı yerine çoğunluğu erkek fail vurgusunu içeren “erkek şiddeti” (13 tanesi) kavramı kullanılsa da genellikle erkek öznelliklerinin sorumlu bir faillige imkân vermeyecek biçimde ele alındığı görülür.

Doğal bir Tanı(dı)klık

Politik doğruculuk stratejisiyle örülmüş metinlerde (çoğunlukla) görmediğimiz öznel deneyimleri, tanıklık anlatılarında görebiliriz. Fakat “ben dili” kullanmalarına rağmen bu anlatıların da bir kaçışa hizmet ettiği söylenebilir. Zira tanığı olarak aktardıkları şiddet eylemiyle ve eylemin öznesiyle sadece pasif bir seyirci pozisyonundan ilişkilendirirler: “Ben hep bir yabancı gibi, orada değilmişim gibi dinleyeceğim ve seyredeceğim. Onlar gibi konuşmayı hiç öğrenemeyeceğim. Çocuğum ben. Akdeniz’in doğusundayım. Doğunun ortasındayım. Ortadoğu'dayım.” (4) Anlatı “bir yabancı” olarak o dünyaya ait olmadığına ve “bir çocuk” olarak da konuyla ilgili sorumluluğu olmayan pasif bir özne konumuna işaret eder. Bu örnekte, ait olunmayan dünya şiddetin doğal kabul edilmeye en meyyal olduğu kötü “Ortadoğu”dur. Nitekim metinlerde şiddet eylemlerini gerçekleştirenler de genellikle kötü erkeklerdir. Misal aynı anlatıda, sokak ortasında annesini döven erkek şu şekilde tanımlanır: “hayırsız, vicdansız keş çıktı, içer içer, yazık anasının parasını çalar, kumara mumara da bulaşmış, allah ıslah etsin...”(4) Kötü erkek, hiç aynı odada bulunulmayan, çoğunlukla kriminalize edilen ve sıklıkla da başka ırktan ya da başka sınıftan erkektir; hep “bir öteki”dir (Messner 2016, 7).

Kimi zaman ise bu kötü erkeklerle anlatının öznesinin bir *biz* çatısı altında bulunduğu görürüz. Bu anlamda, “hepimiz yaptık, hepimiz biliyoruz”un (52) kolektif öznesi, usulca *biz*’in içerisine sığdırdığı “ben” ile erkekler arası bir suç ortaklığına işaret eder. Öte yandan, bu *biz* dili “normal”in de yarenidir: “O halde çoğula geçeyim burada: Bu ‘normal’ bizi neden şaşırtmıyor peki? Onca mürekkep yalamış, okumuş, yazmış, bir yerlere gelmiş bizleri? Neden? Şaşırtmıyor?” (44) Kaldı ki bu normal, *biz*’in dışında ben dilinde de görebiliyoruz. Örneğin, kendini hep tacizciyi engelleyen olarak konumlandıran metinde, tacizciye “ne yaptığını, nasıl düşündüğünü biliyorum” derken (24) tacizin faili olmasa da bu suç ortaklığının *normal* epistemolojisini haiz olduğunu gösterir. Bir dünyada rahatsanız, der Marilyn Frye, o dünyanın dilini akıcı konuşursunuz; zira o dünyanın normlarını, söylenecek sözlerini, yapılacak hareketlerini bilirsiniz (Frye 1983). Dolayısıyla söz konusu eylemin hiçbir zaman faili olunmasa da bu kolektif aklın epistemolojisi, erkeklerin dilinde kendini ifşa etmeye hazırdır.

Tanıklık metinlerinde, özellikle yüzünü geçmişe çevirenlerde, erkek şiddetinin “içselleştirildiği, normal görüldüğü” (9) bir çevre anlatısı hakimdir. Bu çevre kimi zaman aile iken kimi zaman da bir “parçası, bir geleneği, ... vazgeçilmez unsuru” (20) olduğu okul, asker ya da iş yeridir. Erkek şiddeti, toplumsal ilişkilerin ve kurumların normal olarak ortaya çıkar. Fakat her ne kadar toplumsal olan insan yapımı ve dolayısıyla dönüştürülebilir olsa da bu anlamda erkek şiddetinin “öğretilmişliğine” de vurgu yapılırsa, yine de değişime direnen “doğal bir zorunluluk” olarak algılanır:

Kökleri çok derinlere, ister adet deyin, ister töre, gelenek, görenek, din, sosyoekonomik koşullar, sebebi ne olursa olsun kadınlar konusundaki köktencilik mayalarımıza, hadi bilimsel terimle söyleyeyim, genlerimize işlemiş... Tüm dünyada da böyle! ... koca şirketlerin bile kadın bedenini bir meta olarak kullandığı bir zihniyette nereden ve kimden başlayacağız değiştirmeye? (9)

Şiddetin toplumsallığına eşlik eden bu “böyle gelmiş böyle gider” tonu, kimi zaman “testosteron – şiddet” ilişkisi ile doğrudan biyolojiye de evrilir:

...hayatın her alanına egemen, bir tür şiddet sarmalı, ... bir enerji gibidir, erkekler de bundan beslenir... Bir erkeğin toplumun her yanını içten içe sarmış şiddet sarmalından çıkması, bedenindeki testosteronu

denetlemesi aslında çok zor değildir...asıl sorun, çoğu *insanın* bunu (erkek şiddeti ve kaba kuvvetin gerekliliği fikri) doğal kabul etmesi ve çok da zararlı olmadığını düşünmesidir (20).

Hormon ilaçlarının erkek şiddeti mücadelesinde kullanılabileceği muhtusunu (!) bir yana bırakıp, şiddetin gerekliliğini doğal kabul eden bu *insanların* kim olduğu sorusunun cevabını William Golding'ın *Sineklerin Tanrısı* (2001) üzerinden veren bir başka metinde bulabiliriz: "Golding'ın basit bir konuyu dünya edebiyatının en büyük eserlerinden birine çevirmesindeki ustalığı bir yana, anlattığı şeyin bu kadar beğenilip benimsenmesinin temel nedeni özellikle *erkeklerin* hepsinin ona had safhada aşına olmasıdır."(35) Aynı kitaba atıf yapan bir başka metin ise (ki proje içinde bu metinlerden üç tane var - 28, 35, 38), mahalledeki erkek çocuklarının büyük çoğunluğunun bu kitapta rol almaya "teşne" olduğunu söyler ve "türün laneti" olarak ifade ettiği erkek şiddetinden şu şekilde bahseder: "Adeta daimî ve tatminsiz bir 'üreme-avlama' içgüdüyle hareket eden erkeklik karabasan gibi çöktü durdu nefesimizin üstüne." (28)

Metinlerdeki bu insan doğası vurgusu değişimin önünde ciddi bir engeldir. Öte yandan, şiddetle örülmüş bu erkek olma hali aksi "tahayyül edilmesi neredeyse imkânsız" ya da "içselleştirdiğimiz ve içselleştirmek zorunda olduğumuz" (34) bir hal olarak tanımlansa da değişim imkânının göz ardı edilmemesi de mümkündür. Zira mevzu bahis bu doğal, "öğrenilmiş davranışların pervasızca icrası" (28) olarak da tanımlanan bir inşa, bir normaldir. Bir doğal olarak inşa edilen normalin icraları ile süregelen bu ilişkisizliğin aksine, bu doğallığı alt-üst edebilecek farklı icraların imkânını ortaya koyan, çarpıcı bir şekilde geçmişini sorgulayıp, sorumluluk alan ya da geçmiş anlatıları dışında meseleyi uzmanlık alanları üzerinden eleştirel bir şekilde ele alan metinler de var projede.⁸ Nitekim bugün meselemiz erkek şiddetinin "doğal ya da değişmez" olması değil, onun doğal addedilmesinin artık doğal ya da normal karşılanmamasıdır:

Çünkü erkekler tedirgin. Artık kararda söz sahibi olmayı talep eden, siyaseti onlara bırakmayan, bilimi, sanatı, gazeteciliği, yöneticiliği daha mahir bir şekilde icra eden, hayır demeyi bilen, bundan sakınmayan kadınlar var her yerde...Sevgili olmak, evlenmek istemeyen, cinselliği erkeğin talebine göre yaşamayan, boşanmak, çalışmak, gitmek isteyen kadınlar var ve tüm bunlar biz erkekleri tedirgin ediyor; zeminin ayağımızın altından kaydığını hissediyoruz. (38)

Erkeklerin ayağının altından kayan zeminin doğal olmadığını, "yeniden ve yeniden uyarlamalarla", "yeniden üretilmesini" (34) özellikle erkeklik krizi tartışmalarından biliyoruz (Sancar 2009). Bu doğal addedilen görünmez zemin, erkeklerin "yapabilirlikleri" olarak da adlandırabileceğimiz *ayrıcılık* zemindir ve erkek bir cinsiyet kategorisi olarak bu zemin üzerine kurulur.⁹ Ayaklarının altında yer alan, bu doğal ve doğal addedildiği ölçüde görünmez olan zeminin tahribatı, erkeklere atfedilmiş "sınav"ların zorluğundan ziyade, ayrıcalıkların kaybıdır. Zira her cinsiyetli performans, cinsiyet mutlak ve iki olarak tanımlandığı müddetçe, başarısızlığa mahkûm bir performanstır (Butler 2010, 82); dolayısıyla cinsiyet sınavı erkeklere özgü değildir. Erkeklere özgü olan, tıpkı "sömürgecilerde olduğu gibi" (39) "doğal hak" (1) olarak görülen, "dededen devreden bu konfora" (26) kendilerini bırakarak "kimsenin sorgulamadığı bir meşruiyet" (52) kazandıran erkek ayrıcalıklarıdır. Fakat erkek ayrıcalıkları, hem görünmez olduğundan hem de Sünbuloğlu'nun (2019) da isabetli biçimde altını çizdiği üzere, konunun sınırları genellikle fiziksel şiddet olarak algılanan erkek şiddeti ile çekildiğinden bu projenin kapsamının çoğunlukla dışında bırakılmıştır.

İtiraf

Projede öğretilmiş doğal bir tanıklığı aşır kendi öznel deneyimlerinden cinsiyetli öznel olarak ben dili ile bahsedebilen metinler de mevcut. Bu anlamda, doğrudan kendi deneyimleri üzerinden erkek şiddeti ile ilişkilenen metinlerin kullandığı stratejilerden biri de itiraftır. İtiraf anlatıları arasında en çarpıcı örneklerden biri, annesini döven babasını cezalandırmak için babaannesini dövdüğünü itiraf eden metindir (36). Yarattığı öfkenin yanı sıra okuyucuyu "ben şimdi bu bilgiyle ne yapmalıyım?" sorusuyla baş başa bırakan bu tarz itirafların, şiddetin yaygınlığını ve benzerliğini göstermesi, dahası erkek şiddeti ile erkek özne arasındaki mesafeyi azamiye indirmesi açısından - rahatsız edici olmasına rağmen - duyulması gerekir. Öte yandan, itirafın bir erkek performansına dönüşmesi ve erkekler için *de facto* bir erdem sayılmasıyla ilgili uyarı bizzat projenin içinden gelir: "İtirafı, özür, pişmanlık ve uzlaşmalara olumlu rol atfederken 'vakit'lerine dikkat etmemiz gerektiğini;

uygun koşullar oluştuğunda gelen itirafların nasıl kendini temize çıkarma ve yeni iktidar bloklarında rol sahibi olma aracına dönüştüğünü vurgulayanlar...” (25)

İtirafın kendini aklama ve yeni bir iktidar üretimine dönüşebilme özelliği herkes için geçerli olabilir, ama burada altı çizilen özellikle erkekler için olduğudur: ataerkinin en büyük suç ortağı olan erkekler için. Zira söz konusu olan hakiki bir yüzleşmeden ziyade “kendini eleştirmeyi bir başkasına bırakmama” anlamında neyin konuşulacağını ve neyin dinleneceğinin hükmünü veren olarak kalma çabası da olabilir (25). Bu yüzden erkek deneyimi anlatılarının ben dilinin, tedirginlikle dinlenmesi ve bu ben dilinin çapasını üzerinize atmış bir ifşa mı yoksa hem geçmiş hem de gelecek sorumluluğuyla yüzleşen bir aktarım mı olup olmadığına bakmak gerekir.

Çözüm Tahayyülleri

Erkek şiddeti sorunuyla metinlerin hangi özne konumundan ve hangi araçlarla ilişkilendiğine baktıktan sonra, bu son başlıkta, metinlerin çözüm tahayyüllerini ele alıyorum. Daha önce de bahsettiğim üzere, sorunla bir ilişki kurulamadığında çözüme dair bir tahayyül ortaya koyabilmek pek imkânlı olamıyor. Nitekim 52 metnin 22 tanesinde¹⁰ çözüme dair herhangi bir tahayyül bulunmamaktadır. Buna, değişimin gerekliliğinden bahsedip bu değişim için somut bir önerisi olmayanlar¹¹ ve değişimi başkalarından bekleyenler de¹² katıldığında metinlerin çoğunluğunun erkek şiddetinin çözümüne dair, erkeklerin özne olduğu bir çözüm tahayyülüne sahip olmadığı söylenebilir.

Herhangi bir çözüm tahayyülüyle ilişkilenemeyen metinler genellikle sorunun kendisiyle de ilişkilenemeyen, bir başka deyişle kendini sorunun bir parçası görmeyen metinler aynı zamanda. Örnek olarak, politik doğruculuk stratejisini yoğun olarak kullanan metinler verilebilir.¹³ Yine benzer şekilde, genelde geçmişe dönerek erkek şiddetini gerek başkalarının gerek de kendi yaşadıklarına aldıkları mesafe üzerinden inşa ettikleri bir tanıklık içerisinden aktaranlar, bu pasif seyirci konumlarını çözüm tahayyülünde de benzer bir şekilde devam ettirirler.¹⁴ İçinde iyi örnekler de mevcut olan bu deneyim aktarımının okuyanlar açısından yararlı olabileceğinin notunu düşeyim; örneğin, taciz vakalarına sessiz kalmayıp müdahil olan (24) ya da erkekler arası şiddetin özellikle sözlü biçimlerinin nasıl üretildiğini ifşa eden metinler gibi (27). Öte yandan ne okuyucuya ne de kendine bir yararı olan, örneğin bir erkek şiddeti hikayesi kurgulayıp (13) hiç suya sabuna dokunmayanlar da mevcut. Kimileri ise bu meseleyi bir şekilde dile getirmenin ya da bahaneler üretmenin erkekleri “şiddetten azade kılmayacağına” (29) işaret ederek çözüme dair inançlarının olmadığını dile getiriyor. Bu “çaresizlik”ten (14) yola çıkıldığında ise nihayetinde en fazla bir slogana varılıyor: “Ne yapsam aslında? Bu yazıyı yırtıp yenisini mi yazsam? Daha duygusal, daha şiirle, öyküyle dolu bir anlatımı mı tercih etsem?...Yok, bırakın ağız dolusu küfredeyim, çaresizliğe sığınıp. Hep bir ağızdan, hep birlikte haykıralım: Şiddete hayır! Barış hemen şimdi!” (11)

Çözüme dair bir araç sunulmayıp, “sözcüklere, davranışlara, görüntülere sinmiş faşizmle mücadele etmek, özgürleşmek” (10) ya da “bütün dünyanın, içindeki kadını keşfetme, özgürleştirme zamanı çoktan geldi” (52) denildiğinde yine politik doğrucu bir ezberin ötesine geçilemiyor. Ek olarak, erkek şiddeti mücadelesinde “kadınlara destek olmak için” (19, 8) erkekleri mücadele adına pasif kalmaya çağırılanlar da var:

Bunca pozisyonu işgal eden, bu kadar haksızlığa neden olan ve göz yuman, bu düzenin sürüp gitmesi için parmağını kımıldatmayan erkekler olarak, bir zahmet susalım ya. Bir dizide kilit görevdeki herkesin kadın olmasına şaşırın erkekler olarak susalım...Yeri geldiğinde kadınlara omuz verelim, seslerini bastırmamaya çalışalım, ayaklarına basmadan mücadelelerine destek olalım... Ama biz çekilelim, kadınlar konuşsun. (44)

İronik bir şekilde bu örnekte, erkekler, mevcut düzenin sürüp gitmesi için “parmağını kımıldatmayan erkekler”, bu kez yine bir başka parmak kımıldatmama biçimi olan “susmaya” davet ediliyor. Cinsiyet eşitliği mücadelesinde pasif özneler olmayı salık vermek mücadelenin yükünü, destek adı altında, olduğu gibi kadınlara yıkmak anlamına gelir.

“Oysa gerçek mücadele kadının elinden, yüreğinden geleni, kendi tarzı ve eyleyiş tercihleri ile sebatla yapmaktan geçiyor, yeni bir siyasi habitusun inşasına kafa yormak, bunun için emek vermek bayan kelimesinin yok olmasından bana daha anlamlı geliyor.” (38)

ya da

“Elbette feminist mücadeleyi bu minvalde gören çok kadın biliyorum, tanıyorum ama hakim mücadele anlayışının erkekleri değiştirmek, onlara laf anlatmak, onlardan hak talep etmek şeklinde sürdürdüğünü düşünüyorum... Oysa bana kadınların hali hazırda başlamış müstakbel güçlenişinin erkeklerden azade olması gerekiyormuş gibi geliyor.” (45)

örneklerinde olduğu gibi, eğer bir erkek konuşmaya başladığında kadınlara feminist mücadeleyi nasıl vermeleri gerektiğine dair söz söyleme hakkını kendinde buluyorsa, o zaman yapılması gereken susmaktan ziyade aksine cinsiyetli erkek özneler olarak bu cüretin kendisini alt-üst edecek bir *hadbilim* üzerine her zamankinden daha fazla konuşmaktır. Zehra Çelenk’in ufuk açıcı kavramsal katkısı *hadbilim* (sınır bilim), bize sınır ve mesafenin ortak hayatı mümkün kılan başlıca şey olduğunu zira *had bilmenin* kişinin kendisine çizilen sınırlar içinde kalma becerisinden çok kendi sınırlarına hâkimiyetini ifade ettiğini hatırlatır (2022). Şiddetin başkasının sınırları üzerinde hâkimiyet kurmak olduğu düşünüldüğünde, erkeklerin kendi sınırlarına hâkim olması öncelikle onları tanımaktan ve bu tanımayı hangi araçlarla gerçekleştireceğine dair bir tahayyül oluşturmaktan geçer. Bizzat “Eleştirel erkek ve erkeklik çalışmaları” alanını tanıtan metnin feminist özeleştiriyeye dikkat çekerken değindiği gibi, “ataerkilliğin ve (hetero)seksizmin ortadan kalkması için erkeklerin değişmesi gerekir ve değişim mümkündür.” (43) Fakat -meli’ler ve -ebil’meklerin dünyası arasındaki mesafe ancak özellikle erkeklerin “nasıl?” sorusuna vereceği makul cevaplarla kat edilebilir.

Aldığı eleştirilere rağmen, projenin iyi cevaplar barındırması açısından kıymetini teslim etmek gerekir. Değişime dair genelde ilk akla gelen ya da cinsiyet eşitliğine katılımda sivil toplum örgütlerinin öncelik verdiği, “farkındalık arttırma” ya da buna yönelik “eğitimler” bu metinlerde kendine pek yer bulmaz, faydalı olsa da yeterli bir araç addedilmez (1, 2, 20). Çözümüne dair bir tahayyüle sahip olan metinler, eğitimin eğitilen pasif özneleri olmaktansa kendi üzerine düşünebilen (self-refleksif) bir eylem olarak “sorgulamayı” (3, 9, 23) öne çıkarır. Bu sorgulamanın sonuç verebilmesi için yeniden akıl vermeye dönmemesi ve “iç sorgulama ya da itiraf” ile örülecek bir eleştirel süreç olarak inşa edilmesi gerektiğine dikkat çekilir. Sorgulamanın açacağı yol yüzleşmeye çıkıyor; fakat bu “kendi kendine tutulan bir aynaya” değil (25) “kadınların tuttuğu aynaya bakarak” (1) gerçekleşen bir yüzleşme, kendini mağdur ettiği kadınların gözünden görebilen bir yüzleşme. Bir başka deyişle, “başkalarını kendi için algılayan ve onların asıl anlamını kendine mal etmeye devam eden kibirli bir algıyla” (Frye 1983:66) gerçekleşecek bir yüzleşme değil bu. Bu anlamda, yüzleşme, nihayetinde erkeklerin kendilerini “açıp” (39) anlatabilmelerini mümkün kılacak olan “anlamak” (6) için gerekli bir adım:

Bunun yerine bu erkeklik deneyimlerini “ötekine” açan, onun yerinden ediciliğine maruz bırakan ve kendi davranışlarımızdaki iktidarı basitçe teşhir etmek yerine, ilişki içinde bir dönüşümün, eşitlenmenin ve beraber kudretlenmenin yollarını arayan bir anlayışa ve itiraza ihtiyacımız var. (34)

Metinlerde değişimi getiren/getirecek bir ilişkilenenin ötekisi olarak ekseriyetle “kadınlara, feminist aktivistlere, partnerlere, iş arkadaşı kadınlara” (1, 17, 22, 26) işaret ediliyor; diğer erkeklere değil. Nitekim erkek örgütlülüğü önerisi sadece bir metinde geçiyor (34). Dolayısıyla başlangıç noktası olarak işaret edilen yer, *kadınları dinlemek ve anlamak*. Bu metinlerin yazarlarının belli bir sosyal sermayeye sahip, “bizim mahalleden,” yani kadınları dinleyen ve en azından anlama kapasitesine sahip, o “bile” erkeklere daha yakın bir gruh olduğu düşünüldüğünde değişimin neden bir “zorunluluk” olarak nitelendirildiğini anlayabiliriz. Fakat gerçek bir özgürleşme *zorunlu* bir değişimden değil, *mümkün* bir değişimden geçer. Eğer erkekliğin o “en çok erkekleri ezdiği” (Atay, 2004) iddia edilen yüklerden kurtulması isteniyorsa, öncelikle güçlerini ve ayrıcalıklarını ve “en çok” olma iddiasını kaybetmesi gerekir: “Erkekler, erkekliğin getirdiği gücü ve erkeklik imtiyazlarını kaybettikçe, böylece çevrelerindeki kadınlarla daha eşit bir ilişki kurdukça, erkekliğin bizzat kendilerini de ezen, katılaştıran, eş zamanlı olarak hem acı veren hem de onları sıradan biri yapan yüklerinden kurtulmaya başladılar.” (22) Bunun için de erkeklerin, erkek şiddeti dışında erkek ayrıcalıklarını tanıyıp yüzleşebilmeleri, dolayısıyla sadece yaptıkları ve yapmadıkları değil aynı zamanda kendilerine tanınan ve eşitsizliğin temel harcı olan yapabileme imkânlarını/ayrıcalıklarını bilmeleri ve başta kendi cinsiyetleri olmak üzere tüm cinsiyet meselesine dair “aktif bilgisizliklerinden,” bu “bilmeme ayrıcalığından” kendilerini azat etmeleri gerekiyor (Ünlü 2019, 59-60). Erkekler, özellikle ayrıcalıkları tehdit edildiğinde şiddet uygular (Walton vd. 2004). Nitekim Bob Pease de kişinin inaçlarına ve varsayımlarına meydan okunduğunda ortaya çıkabilecek değişim korkusu, öfke ve kimliğini kaybetme korkusu gibi duygulara işaret ettiği (ve uyguladığı da) bir “rahatsızlık pedagojisi” önerir erkekler için (Boler 1999; akt. Pease 2012). Sağladığı avantajlar düşünüldüğünde ayrıcalıkları kaybetmek

muhtemelen rahatsızlık veren acılı bir süreç olacaktır. Fakat acı, aynı zamanda yaranın nerede olduğunun bir işareti, nasıl oluştuğuna dair bir hatırlatıcıdır (Ahmed 2015, 40-57). Erkeklerin acı dahil olmak üzere, “kendi duygularıyla” (22) ilişkilenebilmeleri, kendini ötekine açan bir etiğin imkânı için -asla bir intikamın değil-yeniden ama bu kez eşit bir yaşam için katedilebilecek yolun ilk adımı olabilir.

Sonuç

Bu çalışmada, erkeklerin bir sorun olarak erkek şiddetiyle nasıl ilişkilendiğini erkek öznelliği, şiddetle ilişkilene stratejileri ve çözüm tahayyülleri başlıkları altında inceledim. Bu analizler uyarınca, öncelikle erkeklerin cinsiyetli bir özne olarak konuşmada başarısız olduklarını göstermeye çalıştım. Ya soruna kendileri dışında bir sorumlu fail atıyorlar ya da sorunu *erkeklik* kavramının muğlaklığından yararlanıp kendilerinden ayırtıyorlardı. Sorunla kurulamayan bu ilişki, metinlerde kullandıkları politik doğruculuk ve doğal bir tanı(dı)klık stratejilerine de doğrudan yansıyor. Öte yandan itiraf, özne ve şiddet arasındaki mesafeyi azaltsa da konuşan öznenin tam da cinsiyetinden ötürü neyi, nasıl konuştuğu ayrı bir önem kazanıyor. Zira erkek kategorisi, doğal addedilen bir norm zemininde ayrıcalıklar aracılığıyla inşa edilir. Fakat bu ayrıcalıklara çoğunlukla ne şiddetle kurdukları ilişkilerde ne de buna bağlı olarak geliştirdikleri çözüm tahayyüllerinde değinmiyorlar. Erkeklerin cinsiyetli öznelliklerinin had'lerine dair *aslında* sahip oldukları epistemolojiyi dile getirmeleri, bu ayrıcalıkların konuşulmasını, şiddetle bir sorun olarak ilişkilinmesini mümkün kılacaktır. Sorunla sorumlulukla ilişkilenebilen, kendini ötekine açmayı başarabilen bir erkek öznelliği feminizmle kurulacak bir ittifaka aday olabilir.

Patriyarkaya meydan okumak ya da onu değiştirmekle ilgili konuşmak, erkeklerin ne yönde değişmesini istediğimize dair bildiklerimiz ve bilmediklerimiz hakkında konuşmaktan daha kolay, der bell hooks (2018). Bu kolaylık, tartışmaya açılabilir ama eğer tek cinsiyetli bir dünya tahayyülümüz yoksa, erkeklerin değişmelerinin ve bunun için bizzat kendilerinin bir şey yapmaları gerekliliği pek de tartışılabilir bir mesele değildir. Maria Lugones, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki beyaz ve beyaz olmayan kadınların ittifakına (Lugones buna koalisyon der) dair düşünürken “dünya seyahati” (world-traveling) kavramını kullanır. Ayrımcılığa uğrayanlar, tâbi oldukları ayrıcalıklı “dünyaları” zorunlu olarak seyahat ederler ve bu dünyaları tam da bu zorunlu seyahatler sonucu tanırlar ve bilirler. Bu dünya seyahati, karşılıklı olduğu müddetçe bir ittifakın kurucu unsurudur. Zira bir dünya seyahati, sadece o dünyayı ve sakinini onun dünyasının koşullarında tanımak değil, aynı zamanda seyahat ettiği bu dünyada kendisinin nasıl inşa edildiğini, nasıl algılandığını görmeyi mümkün kılar (Lugones 2003, 77-103). Kadınlar “erkek dünyalarına” her gün zorunlu olarak seyahat ediyor. Dolayısıyla ihtiyacımız olan, bu dünyanın erkek sakinlerinin diğer dünyaların “sorunlarını” tanıyabilecekleri ve dönüşebilecekleri seyahatler yapmaları. İhtiyacımız olan, belki de en temelde kendi ayrıcalıklı dünyalarından başlayarak, başka dünyalar olduğu gerçeğiyle yüzleşmeleri ve erkek kategorisini yeniden tahayyül etmeleri (Butler 2021). Sorunu anlamak için ve ona itiraz etmek için, ama aynı zamanda kendine yöneltilen itirazlarla da ne yapabileceğine bakmak için, erkeklerin had-lerine dair bir bilincin peşinde öncelikle kendileri ile, diğer erkekler-le, kadınlar-la konuşmasına ihtiyacımız var; kadınlar-a değil.

- ¹ Bkz. White Ribbon Campaign: <https://www.whiteribbon.ca>; Promundo: <https://promundointernational.org.br>; MenEngage Alliance: <https://menengage.org>. Daha fazla örnek için bkz. Yetiş ve Kolluoğlu 2022, 116 – 120.
- ² Bu erkek örgütlenmelerine dair daha ayrıntılı bilgi için bkz. Özkürallı, 2020.
- ³ 52 Hafta 52 Erkek projesiyle ilgili yazılmış bir başka çalışma için bkz. Kuzu 2022.
- ⁴ Hareketin kısa bir tarihçesi ve Türkiye seyri için bkz. (Kayhan, MeToo Hareketi).
- ⁵ Bu 52 yazıya ve eleştirilerine erişim: <https://bianet.org/konu/52-erkek-52-hafta>.
- ⁶ 2, 8, 9, 16, 21, 35, 41, 42 no'lu metinler.
- ⁷ Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Hearn 2004.
- ⁸ 1, 9, 10, 11, 29, 30, 34, 36, 22, 17, 25 no'lu metinler.
- ⁹ Erkek ayrıcalıklarıyla ilgili ayrıntılı bir tartışma için bkz. Özkürallı 2021.
- ¹⁰ 4, 5, 7, 10, 11, 13, 14, 18, 21, 24, 27, 29, 30, 32, 35, 37, 46, 47, 48, 49, 50, 51 no'lu metinler.
- ¹¹ 10, 11, 40, 41, 43, 52 no'lu metinler.
- ¹² 8, 12, 16, 19, 38, 44, 45 no'lu metinler.
- ¹³ 5, 46, 47, 48, 49 no'lu metinler.
- ¹⁴ 4, 7, 18, 21, 50, 35, 37, 32 no'lu metinler.

Kaynakça

Ahmed, Sara. *Duyguların Kültürel Politikası*, çev. S. Komut (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015).

Atay, Tayfun. “‘Erkeklik’ en çok erkeği ezer!”, *Toplum ve Bilim* 101 (2004): 11 – 31.

Aydemir, Şenay, “Erkekler Erkekliği Anlatıyor ya da Politik Doğruculuğu Aşmak” (Seçil Türkkan), Sivil Sayfalar, 10 Mart 2018, <https://www.sivilsayfalar.org/2018/10/03/erkekler-erkekligi-anlatiyor-ya-da-politik-dogruculugu-asmak/>

Barutçu, Atilla. “(Pro)Feminist Araştırmalarda Erkekler Arası Güç İlişkileri, Yöntemsel Soru(n)lar ve Defansta Duran Ben,” *Türkiye’de Feminist Yöntem*, der. E. Erdoğan ve N. Gündoğdu (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2020), 147-179.

Beasley, Chris. “Caution! Hazards ahead: Considering the potential gap between feminist thinking and men/masculinities theory and practice”, *Journal of Sociology* 51, no. 3, (2015): 566 – 581. Doi:10.1177/1440783314553317

Boler, Megan. *Feeling Power: Emotions and Education* (New York: Routledge, 1999).

Bozok, Mehmet. “Eleştiren ile Eleştirilenler Arasında Nazik Karşılaşmalar: (Pro)Feminist bir Yaklaşımla Trabzon’da Erkeklikleri İncelemek” *Fe Dergi* 6, no.1 (2013): 78-89. doi: 10.1501/Fe0001_0000000114.

Butler, Judith. *Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi* (2.Baskı), çev. B. Ertür (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2010).

Butler, Judith. *Kırılgan Hayat, Yasın ve Şiddetin Gücü*, çev. Başak Ertür (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2005)

Butler, Judith. “Kadın Kategorisini Yeniden Tasavvur Etmeliyiz,” *5 Harfliler*, 8 Eylül 2021, <https://www.5harfliler.com/judith-butler-kadin-kategorisini-yeniden-tasavvur-etmeliyiz/>

Connell, Raewyn ve Messerschmidt James. “Hegemonic masculinity: rethinking the concept,” *Gender and Society* 19, no. 6 (2005): 829 – 859. doi: [10.1177/0891243205278639](https://doi.org/10.1177/0891243205278639)

CEDAW – Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği. Türkiye CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulunun BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi’ne Sunduğu 8. Periyodik Dönem Gölge Rapor, Temmuz 2021.

Çelenk, Sevilay, “Bana Gerçek Bir Hikâye Anlatabilir Misin?”, *Bianet*, 25 Ocak 2019, <https://m.bianet.org/biamag/kadin/204815-bana-gercek-bir-hikaye-anlatabilir-misin>

Çelenk, Zehra, “Hadbilim ve Empati,” *Gazete Duvar*, 23 Temmuz 2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/hadbilim-ve-empati-makale-1574408>

Çelik, Gizem. *Öldüren Erkek(lik)ler: Eşine Şiddet Uygulamış Cezaevindeki Erkekler* (İstanbul: NotaBene Yayınları, 2018).

Ekal, Berna. “Feminist Hareket ve Erkek Şiddetiyle Mücadele,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Feminizm, Cilt 10*, ed. Feryal Saygılıgil ve Nacide Berber (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 468-476.

- Erol, Devrim Deniz. "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye Yazılı Basınında Şiddet Haberleri ve Haber Fotoğrafları," *Selçuk İletişim* 8, no. 1 (2013): 192- 211.
- Frank, Blye. "The "new men's studies" and feminism: Promise or danger?" *Men and Masculinities: A Critical Anthology*, ed. Tony Haddad (Toronto: Canadian Scholars Press, 1993), 333 – 343.
- Frye, Marilyn. "In and Out of Harm's Way: Arrogance and Love", *The Politics of Reality: Essays in Feminist Theory* (California: Crossing Press, 1983), 52-83.
- Garner, Steve. *Whiteness: An Introduction* (Londra, New York: Routledge, 2007).
- Golding, William. *Sineklerin Tanrısı*, çev. Mina Urgan (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001).
- Göker, Zeynep G. ve Polatdemir, Aslı. *Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarında Toplumsal Cinsiyet eşitliği Mekanizmaları: Bir Temel Değerlendirme Çalışması* (İstanbul: SU Gender ve Research Worldwide İstanbul, 2019).
- Haraway, Donna. "Konumlu Bilgiler: Feminizmde Bilim Meselesi ve Kısmi Perspektifin Ayrıcalığı", *Başka Yer*, çev. G. Pusar (İstanbul: Metis Yayınları, 2010).
- Hearn, Jeff. "From hegemonic masculinity to the hegemony of men", *Feminist Theory* 5, no. 1 (2004): 49-72. doi: 1 0.1177/1464700104040813.
- Hearn, Jeff. "Reflecting on men and social policy: Contemporary critical debates and implications for social policy," *Critical Social Policy* 30, no. 2 (2010): 165-188. <https://doi.org/10.1177/0261018309358288>
- hooks, bell. *Feminizm Herkes İçindir, Tutkulu Politika*, çev. A. Yıldırım vd. (İstanbul: BGST Yayınları, 2016).
- hooks, bell. *Değişme İsteği Erkekler; Erkeklik ve Sevgi*, çev. Z. Kutluata, (İstanbul: BGST Yayınları, 2018).
- İstanbul Sözleşmesi Türkiye İzleme Platformu, *Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin hükümlerini yürürlüğe koyan yasal ve diğer tedbirler hakkında Türkiye'nin İlk Raporuna İlişkin Sivil Toplum Örgütlerinin Gölge Raporu*, 2017.
- İstanbul Planlama Ajansı (İPA), "*Sığabildiğim Bir Dünya*": *Kadına Yönelik Erkek Şiddetiyle Mücadelede Özneler, Kurumlar ve Yerel Çözümler*, Kasım 2021.
- Kalafat, Haluk, "52 Hafta 52 Erkek," *Bianet*, 9 Ocak 2018, <https://bianet.org/bianet/kadin/193117-52-erkek-52-hafta>
- Kardam, Filiz ve Yüksel-Kaptanoğlu, İlknur. "Kadına Yönelik Şiddet Konusunda Erkeklerin Görüşleri/ Deneyimleri/Algıları," *Kadın/Woman* 10, no.1 (2009).
- Kayhan, Aslı, "Me Too Hareketi," *Feminist Bellek*, <https://feministbellek.org/metoohareketi/>
- Kuzu, Şenay Leyla. " '52 Erkek 52 Hafta' Yazı Dizisi ve Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddeti, Erkeklerin Şiddet Anlatıları Üzerinden Tartışmak," *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi* V, no.1 (2022): 77 – 99. doi: 10.33708/ktc.1096330.
- Kümbetoğlu, Belkıs. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2008).
- Lazar, Michelle M. "Gender, Discourse and Semiotics: The Politics of Parenthood Representations" *Discourse & Society* 11, no. 3 (2000): 373-400. <https://www.jstor.org/stable/42888322>
- le Bihan-Colleran, Christèle. "Feminist Linguistic Theories and "Political Correctness" Modifying the Discourse on Women?" *The Esse Messenger* 29, no. 1 (2020): 120 – 192.
- Lugones, Maria. *Pilgrimages – Peregrinajes: Theorizing Coalition Against Multiple Oppressions* (Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2003).
- McMahon, Anthony. "Male Readings of Feminist Theory: The psychologization of sexual politics in the masculinity literature," *Theory and Society* 22, no. 5 (1993): 675 – 695. <https://www.jstor.org/stable/657990>

- MenEngage Alliance, Web sitesi, <https://menengage.org> (erişim tarihi: 24.11.2022).
- Messner, Michael A. “Bad men, good men, bystanders: Who is the rapist?” *Gender & Society* 30, no.1 (2016): 57-66. doi.org/10.1177/0891243215608781.
- Mills, Sara. “Caught between Sexism, Anti-Sexism and ‘Political Correctness’: Feminist Women’s Negotiations with Naming Practices.” *Discourse & Society* 14, no. 1 (2003): 87–110. <http://www.jstor.org/stable/42888551>.
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Türkiye’de Erkek Şiddetiyle Mücadelede Koordinasyona İlişkin İzleme Raporu, 2021.
- Özbay, Cenk, “Erkekler Dile Gelince,” *Bianet*, 24 Ocak 2019, <https://m.bianet.org/bianet/kadin/204780-erkeklikler-dile-dusunce>
- Özkazanç Alev ve Yetiş, Erman Örsan. “Erkeklik ve Kadına Şiddet Sorunu: Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Bir Musibet: Yeni Türkiye’de Erillik, Şiddet ve Feminist Siyaset* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2020), 137-167.
- Özküraplı, İlkay. “Feminizm ve Erkeklik Çalışmaları İttifakına Dair,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Feminizm, Cilt 10*, ed. Feryal Saygılıgil ve Nacide Berber (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 579 – 586.
- Özküraplı, İlkay. “Erkek Kategorisini Yeniden Düşünmek,” *ViraVerita*, 25 Kasım 2021, <https://viraverita.org/yazilar/erkek-kategorisini-yeniden-dusunmek>.
- Öztan, Ece. “Feminist Araştırmalar ve Yöntem”, *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları*, ed. Feryal Saygılıgil (Ankara: Dipnot Yayınları, 2016), 269-289.
- Öztürk, Ashıhan Burcu. *Bebekten Katile Erkeklik: Kadına Şiddet Uygulayan Erkekler* (Ankara: Nika Yayınevi, 2020).
- Pease, Bob. “The Politics of Gendered Emotions : Disrupting Men's Emotional Investment in Privilege,” *Australian Journal of Social Issues* 47, no. 1 (2012): 125-142.
- Promundo, Web sitesi, <https://promundointernational.org.br> (erişim tarihi: 24.11.2022).
- Sancar, Serpil. *Erkeklik: İmkansız İktidar: Ailede, piyasada ve sokakta erkekler* (İstanbul: Metis, 2009).
- Sancar, Serpil ve Göç-Bilgin, Murat. *Erkekler, Erkeklikler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması* (Ankara: CEİD Yayınları, 2021).
- Scully, Diana. *Cinsel Şiddeti Anlamak Tutuklu Tecavüzcü Erkekler Üzerine Bir İnceleme*, çev. Şirin Tekeli ve Laleper Aytek (İstanbul: Metis Yayınları, 2014).
- Sünbuloğlu, Nurseli Yeşim, “Eşitlikçi Erkekliklerin Tahayyül Edilmesi Gerekliliği,” *Bianet*, 21 Ocak 2019, <https://bianet.org/bianet/kadin/204648-esitlikci-erkekliklerin-tahayyul-edilmesi-gereklilik>
- Sünbuloğlu, N. Y., Gözcü, B., Günay-Erkol, Ç. Sayılan, G. ve Akyüz, S. *Şiddetsiz Erkeklik Atölyeleri El Kitabı* (İstanbul: Özyeğin Üniversitesi, 2021).
- Tekeli, Şirin, “Şirin Tekeli ile Söyleşi: Karı Kuvvetlerinden Feminist Harekete” (Esen Özdemir), *5Harfliler*, 30 Haziran 2016, <https://www.5harfliler.com/sirin-tekeli-ile-soylesi-kari-kuvvetlerinden-feminist-harekete/>
- Türkkan, Seçil ve Aydemir, Şenay, “Erkekler Erkekliği Anlatıyor ya da Politik Doğruculuğu Aşmak,” *Sivil Sayfalar*, 3 Mart 2018, <https://www.sivilsayfalar.org/2018/10/03/erkekler-erkekligi-anlatiyor-ya-da-politik-dogruculugu-asmak/>
- Ünlü, Barış. *Türklük Sözleşmesi. Oluşumu, İşleyişi ve Krizi*. (Ankara: Dipnot Yayınları, 2019).
- Walling, Andrea, “Rethinking Masculinity Studies: Feminism, Masculinity, and Poststructural Accounts of Agency and Emotional Reflexivity,” *Journal of Men’s Studies* 27, no.1 (2019): 89 -107. doi: 10.1177/1060826518782980
- Walton, Chris, Coyle, Adrian ve Lyons, Evanthia. “Death and football: an analysis of men’s talk about emotions,” *British Journal of Social Psychology* 43, no. 3 (2004): 401–416. doi: 10.1348/0144666042038024.

White Ribbon Campaign, Web sitesi, <https://www.whiteribbon.ca> (Erişim tarihi: 24.11.2022)

Yetiş, Erman Örsan. "Türkiye'de Erkeklerin Şiddet Hakkında Algı, Düşünce ve Deneyimleri", *Yayınlanmamış Doktora Tezi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

Yetiş, Erman Örsan ve Kolluđlu, Poyraz. *Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddetin Çözümünde Erkekler* (Ankara: Nika Yayınevi, 2022).

Yüksel-Kaptanoğlu, İlknur. "Erkeklerin Kadına Yönelik Şiddete Bakışı," *Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması* (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015).

Yüksel-Kaptanoğlu, İlknur. *Kadınlara Yönelik Şiddet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması* (Ankara: CEİD, 2018).